

Dorobek twórczy historiografii polskiej socjologii (część pierwsza)

WŁODZIMIERZ WINCŁAWSKI
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

„Do charakterystycznych rysów polskiej socjologii należy stałe nawiązywanie do rodzimych korzeni socjologii.”

Władysław Kwaśniewicz (2003)

O potrzebie profesjonalizmu w historiografii socjologii polskiej

Piśmiennictwo z zakresu historii socjologii polskiej to dziś ponad dwa tysiące tytułów: książek, artykułów, przyczynków, recenzji i drukowanych dokumentów¹. Liczba ta robi wrażenie! Niestety większość z tych publikacji nie daje powodu do satysfakcji. Najczęściej są to drobne przyczynki, zwykle pisane na zamówienie bieżącej chwili (nekrologi, jubileusze twórców, instytucji itp.), podejmowane z pominięciem gruntownych badań źródłowych. Te liczne publikacje nie pokrywają równomiernie obszaru problemowego dziejów socjologii. Na każdym kroku pojawiają się „białe plamy”. Śladowa jest przy tym obecność opracowań syntetycznych, obrazujących całe dzieje socjologii polskiej, jak też poszczególne jej

¹ Przygotowywana do druku bibliografia prac z zakresu dziejów socjologii polskiej odnotowuje 1635 pozycji według stanu na dzień 19 maja 2011 r. (nie uwzględniono w tej liczbie opracowań o socjologach i ich twórczości).

periody, brakuje całościowych opracowań historii większości subdyscyplin, a także dziejów badań wybranych zagadnień społecznych i instytucji. Nie do końca też zadowala stan dorobku metodologii historii socjologii.

Niedostateczne zaangażowanie w badania przeszłości socjologii w naszym kraju to wynik braku zapotrzebowania środowiska socjologów na wiedzę historyczną². Inicjatywa zmierzająca do poprawy tego stanu jest świeżej daty. Rozpoczęto jej realizację od powołania w roku 1996 Sekcji Historii Socjologii Polskiego Towarzystwa Socjologicznego³. Warta przytoczenia jest w tym miejscu opinia Floriana Znanieckiego, pochodząca sprzed blisko wieku, że „historia socjologii wymaga osobnego, poważnego potraktowania. Można żałować – pisał – że socjologia nie posiada wyczerpującej i naukowo opracowanej historii, ale zaradzić temu brakowi można poświęcając się wyłącznie temu zadaniu”⁴. Do osiągnięcia tego celu, dodajmy, nie wystarczą wysiłki podejmowane przez badaczy w pojedynkę, konieczna jest zespołowa praca osób przygotowanych do tych zadań.

W początkowej fazie prac zespołowych należałoby podjąć działania zmierzające do ukształtowania nowoczesnego warsztatu naukowego historyka tej nauki. Osiągnąć to można, realizując trzy zadania. Po pierwsze, precyzyjnie określić przedmiot badań historycznych. Do niedawna był on w praktyce badawczej ograniczany do prezentacji wyłącznie dziejów myśli socjologicznej⁵. Dopiero ostatnie lata przyniosły względnie systematyczne studia nad instytucjonalnym rozwojem socjologii. Inne zagadnienia występują w naszej historiografii śladowo (zobacz poniżej). Po drugie, nie prowadzi się studiów z zakresu heurystyki, tj. wiedzy „o materiałach historycznych, ich rozmieszczeniu i o sposobach ich wyszukiwania i zbierania”⁶. Bez wskazówek na temat istniejących źródeł historycznych, orientacji w ich umiejscowieniu, badacz dziejów skazany jest na poruszanie się po omacku⁷. Po trzecie, należy uruchomić archiwum socjologii polskiej, gromadząc materiały źródłowe, inicjując ich druk, prowadząc studia nad ich rozmieszczeniem, dostarczając na ten temat bieżącej informacji. Na wydawcę oczekuje czasopismo poświęcone historii socjologii, w tym szczególnie nakierowane na dzieje socjologii polskiej.

² Zob. uwagi na ten temat w artykule Julity Pieńkosz i Łukasza Dominiaka.

³ Począwszy od lat 60. XX w., badaniem historii socjologii zajął się Jerzy Szacki, prezentując po raz pierwszy w Polsce twórcze i profesjonalne podejście do przedmiotu.

⁴ Florian Znaniecki, *Wstęp do socjologii*, Poznań 1922, s. 11.

⁵ Wychodząco tym samym na przeciw zapotrzebowaniu dydaktyki, bowiem „historia socjologii” zaliczana jest do kanonu przedmiotów kształceniu adeptów socjologii.

⁶ Marcei Handelsman, *Historyka*, Warszawa 1928, s. 41.

⁷ Historiografia socjologii polskiej nie dysponuje do dziś nawet bibliografią prac poświęconych dziejom naszej socjologii.

Rozwój i stan dyscypliny (opracowania syntetyczne dziejów socjologii polskiej)

Pierwsza praca, w której tytule pojawił się zwrot „historia socjologii polskiej”, ukazała się już w roku 1914. Było to obszernie streszczenie odczytu wygłoszonego przez Bohdana Zahorskiego na forum Akademii Umiejętności, zatytułowane *Przyczynek do historii socjologii w Polsce*, drukowane na łamach „Sprawozdań AU”. Uznając *Przyczynek* za pierwszą autonomiczną próbę prezentacji dziejów socjologii, odnotowujemy blisko stuletnią obecność u nas historiografii tej nauki. Zahorski nie był jednak pierwszym prezydentem dorobku rodzimej socjologii. Aż o blisko 40 lat wyprzedził go ks. Franciszek Krupiński, autor tekstu *Nasi badacze w zakresie socjologii i historiozofii*, stanowiącego część większej całości⁸. O wczesnym zainteresowaniu dziejami socjologii polskiej świadczy praca Ludwika Gumplowicza z roku 1885, poświęcona Józefowi Supińskiemu, uznanemu przez autora „pierwszym socjologiem w Polsce”. Dwa lata przed ukazaniem się pracy Zahorskiego wyszła książka Stanisława Posnera o Gumplowiczu, będąc pierwszą monografią o socjologu polskim. Przed pierwszą wojną dość często wzmiankowano o powstaniu i rozwoju socjologii w Polsce, zwykle w słowie wprowadzającym do opracowań o socjologii w ogóle, w formie dopełnienia informacji o rozwoju socjologii na świecie⁹, jak i też sporadycznie przy omawianiu dorobku innych nauk społecznych, głównie filozofii, prawa i ekonomii¹⁰. Coraz częściej podejmowano także zagadnienia szczegółowe¹¹. Kilka refleksji o rozwoju socjologii, w tym i polskiej, przyniosły teksty opublikowane w 1901 roku, w serii prac nazwanej „obrachunki XIX stulecia” (Kazimierz Kelles-Krauz, Ludwik Krzywicki, Ludwik Kulczycki, Posner).

Praca Zahorskiego z początku XX w. uzmysławiała współczesnym, że dzieje socjologii mogą stanowić autonomiczny przedmiot dociekań

⁸ Jest to druga część większego opracowania na łamach warszawskiego „Ateneum”: Omówiono „socjologiczne” poglądy Hugona Kołłątaja, Maurycego Mochnackiego i Józefa Supińskiego, gdzie ten ostatni – zdaniem autora – „dopiero w naszych czasach wystąpił z lepszym do badań socjologicznych przygotowaniem” (Krupiński 1876: 564).

⁹ Np. Ludwik Gumplowicz, *System socjologii*, Warszawa 1887 (Księga I, rozdz. 12 pt. Początki i rozwój dotychczasowy socjologii, s. 40-124), L. Caro, *Socjologia*, t. 1 – Wstęp do socjologii, Cz.1. Lwów 1912 (Rozdz. 2 pt. Zarys historii socjologii, s. 31-96). Warto odnotowania w tym miejscu jest fakt opublikowania w roku 1901 pierwszego w naszym kraju syntetycznego przeglądu dokonań socjologii na świecie przez Władysława Pilata i Witolda Lassotę (zob. załączona bibliografia)

¹⁰ Zob. np. Henryk Struwe, *Filozofia polska w ostatnim dziesięcioleciu (1894-1904)*, Warszawa 1907 (*O socjologii*, s. 37-42, s. 64-65, s. 93-97).

¹¹ Tytułem przykładu wymienimy dwa opracowania: *Spencer w piśmiennictwie polskim* (Demby 1903) i *Pojęcie narodu w socjologii* (Bystroń 1916).

badawczych. Wskazano na możliwość uprawiania historii socjologii polskiej¹². Autor podkreślał przy tym potrzebę „wydzielenia [socjologii] z wielości zapatrywań i rozważań społecznych w naszych czasopismach, broszurach politycznych i dziełach treści naukowej, które raczej rzadko tylko zasługują na miano poglądów socjologicznych” (Zahorski: 9). Ograniczając się do „krytycznego opracowania dzieł socjologów polskich już zmarłych” omówił poglądy siedmiu autorów, których uznał za właściwych socjologów. Zapoznał czytelników z dziełem Gumplowicza, Kelles-Krauzy, z pracami współautorskimi Władysława Pilata i Witolda Lassoty oraz Jana W. Dawida, Stanisława Krusińskiego i Józefa K. Potockiego.

Wkrótce Jan S. Bystron opublikował pracę *Rozwój problemu socjologicznego w nauce polskiej* (1917). Była to pierwsza w piśmiennictwie w pełni profesjonalna próba opisu dziejów socjologii polskiej, wykonana rzetelnie, z dużym nakładem pracy i znajomością przedmiotu. Zreferował poglądy 39 autorów, zamieszczając bibliografię ich podstawowych prac. W całym tekście wymieniono łącznie 76 osób związanych w Polsce z socjologią (nie ograniczył tej liczby do osób zmarłych). Postawił przy tym – co szczególnie interesujące – kilka ogólnych hipotez dotyczących rozwoju socjologii w Polsce, formułując pytania, które nie straciły nic ze swej aktualności. Bystron stwierdził przede wszystkim, że „można mówić o socjologii polskiej, [którą to naukę u nas] inne wywołały potrzeby i inne problemy domagają się teoretycznej odpowiedzi niż w nauce zachodniej [...]. W przeciwieństwie do teorii zachodnich – pisał – wytwarza się w nauce polskiej przekonanie, że organizmem społecznym nie jest państwo, lecz naród” (Bystron 1917: 89-90). Dostrzegł ponadto, że „socjologia polska nie ma rozwoju historycznego, lecz wyłącznie logiczny: autorzy polscy znajdują się zawsze w żywym kontakcie z teoriami obcymi, nie znając przeważnie poprzednich prac polskich (Bystron 1917: 192-193).

Trzydzieści lat czekano na kolejną próbę opisu dziejów socjologii polskiej¹³. Podjął się jej w latach 1946 i 1948 Józef Chałasiński¹⁴. Jego praca

¹² W tym samym czasie pojawiały się pierwsze opracowania dziejów socjologii w piśmiennictwie krajów przodujących w tej nauce, np.: A. Small, *Fifty Years of Sociology in the United States 1865-1915*, „American Journal of Sociology”, May 1916, s. 721-864.

¹³ Pomijamy tu wcześniejsze opracowania o charakterze wybitnie informacyjnym, przygotowane *nota bene* dla zagranicznego odbiorcy: ks. F. Mirek, *Sociologie v Polsku (XIX a XX století)*, „Sociologicka revue”, 1930, nr 1/2, s. 96-100; nr 3/4, s. 301-306 (Tłumaczenie na język polski: *Socjologia w Polsce (wiek XIX i XX)*). Przegląd Powszechny, 1930, t. 187, s. 156-169; E.M. Znaniński, *Polish Sociology*, in „Twentieth Century Sociology”, Eds.: G. Gurvitch, W. E. Moore, New York 1945, s. 702-717 (Tłumaczenie na język polski w: *Naród. Kultura. Osobowość. Księga poświęcona Józefowi Chałasińskiemu*, Wrocław 1983, s. 361-372).

¹⁴ Teksty te to obszerne fragmenty zamówionego tekstu przez PAU, która zaangażowała się w wydanie serii prac *Historia nauki polskiej w monografiach*. Postępująca likwidacja Akademii spowodowała zawieszenie tej inicjatywy już z początkiem 1949 r. Nie ukazała się w tej serii m.in. monografia o historii socjologii.

różni się znacząco od opracowań Zahorskiego i Bystronia. I tak, obok prezentacji dorobku teoretycznego socjologii polskiej, znalazły się tam obszerne informacje o rozwoju terenowych badań współczesności¹⁵, kształtowaniu socjologii szczegółowych, postępach procesów instytucjonalizacji socjologii w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. Wymieniając tym razem 134 osoby związane w Polsce z socjologią (pominął mniej znaczących twórców sprzed roku 1918, wskazanych w pracy Bystronia), nie prezentował, wzorem poprzedników, osiągnięć poszczególnych autorów, lecz charakteryzował „zasadnicze stanowiska w socjologii polskiej”, jako dziesięć grup zagadnień wyróżnionych *implicite* przyjmowanymi założeniami filozoficznymi i metodologicznymi. Podkreślił czołową rolę w rozwoju socjologii Gumpłowicza, Krzywickiego, Edwarda Abramowskiego, Znanieckiego, Stefana Czarnowskiego, Franciszka Bujaka, Władysława Grabskiego i Bystronia, a także socjologów młodego pokolenia, wykształconego już w odrodzonej Polsce, w tym szczególnie Chałasińskiego i Stanisława Rychlińskiego.

Po blisko pół wieku, w połowie lat 90. XX. w., ukazała się kolejna próba prezentacji dziejów socjologii polskiej. Była nią *Krótką historią socjologii polskiej* (1995) autorstwa Jerzego Szackiego. Tekst ten poprzedził obszerną antologię prac czołowych twórców socjologii polskiej, publikowanych na przestrzeni dziejów „od Supińskiego do Szczepańskiego”, jak głosi podtytuł antologii. Opracowanie Szackiego przynosi syntetyczny zarys historii socjologii w okresie od jej początku do końca lat 70. XX. w. Zaprezentował on główne nurty rozwoju socjologii („dwa pozytywizmy”, psychosocjologia, marksizm, fenomenalizm, socjologia humanistyczna, historyczna, socjografia) i na tym tle omówił poglądy mistrzów (Gumpłowicza, Bolesława Limanowskiego, Krzywickiego, Abramowskiego, Kelles-Krauza, Leona Petrażyckiego, Znanieckiego i Czarnowskiego)¹⁶. Przedstawił przy tym proces krystalizowania się instytucji socjologicznych w Drugiej Rzeczypospolitej, zamieścił wzmianki o kształtowaniu się socjologii empirycznej, począwszy od prac Bujaka i Zofii Daszyńskiej-Golińskiej z przełomu XIX i XX w., poprzez badania Instytutu Gospodarstwa Społecznego do początku lat 60. XX w., kiedy to powstawały socjologie szczegółowe.

Kolejną informację o dziejach socjologii polskiej dostarczyła *Encyklopedia Socjologii* w roku 2005, zamieszczając tryptyk pt. *Socjologia polska*, w częściach: „do roku 1945”, (Miroslaw Chałubiński i Andrzej Kwilecki), „1945-1989” (Władysław Kwaśniewicz) i „po roku 1989” (Janusz Mucha). Wzbogacona została wiedza o rozwoju socjologii polskiej dzięki wykorzystaniu przez autorów nowego piśmiennictwa, poświęcenia stosunkowo dużo miejsca prezentacji

¹⁵ Toteż w opracowaniu Bystronia nie pojawia się nazwisko Franciszka Bujaka, autora monografii miejscowości galicyjskich początku XX. stulecia, gdy jest wyraźnie eksponowane przez Chałasińskiego.

¹⁶ W antologii prezentowane są sylwetki i wybory z tekstów 57 socjologów polskich.

dorobku socjologii empirycznej oraz scharakteryzowaniu socjologii końcowych trzech dekad XX stulecia i przełomu ostatnich wieków¹⁷.

Badacze dziejów socjologii polskiej podejmowali także próby opisu stanu tej nauki w wyróżnionych okresach jej rozwoju. Kilka prac poświęcono socjologii sprzed uformowania się instytucji socjologicznych. Znaczący wkład do poznania kondycji socjologii w tym czasie mieli historycy filozofii, badacze narodzin pozytywizmu polskiego (głównie Barbara Skarga i Stanisław Borzym), wskazujący na procesy wykluwania się w Polsce socjologii. Portret socjologii tamtych lat zarysowała Antonina Kłoskowska (1966)¹⁸. Socjologia polska między wojnami została dogłębnie opracowana i zaprezentowana przez Janinę Markiewicz-Lagneau (1982). Książka ukazała się w Paryżu, w języku francuskim. Zasługuje ona na szczególną uwagę historyka socjologii, bowiem była ona nie tylko „pierwszym w skali światowej – Polski nie wyłączając – względnie systematycznym wykładem historii socjologii polskiej”¹⁹, ale była też pierwszą świadomie podjętą syntetyczną próbą prezentacji dziejów socjologii polskiej (myśl socjologiczna, socjologia empiryczna i instytucjonalizacja) i pierwszą u nas próbą pokazania nauki tworzonej w określonym kontekście społecznym.

Skromna jest nasza wiedza o losach socjologii polskiej w okresie okupacji. Tematyce tej poświęcono jeden z zeszytów „Kultury i Społeczeństwa” (1989 nr 2), wydany w 50. rocznicę wybuchu II wojny światowej. Znajdujemy w nim m. in. wprowadzenie Kłoskowskiej, zatytułowane *Wojna i socjologia*, mogące stanowić dobry punkt wyjścia do podejmowania konkretnych badań historycznych oraz wspomnienia kilku socjologów, uczestników wydarzeń z tamtych lat. Badania empiryczne losów socjologów i podziemnych instytucji socjologicznych w czasie okupacji podjęto przed laty na seminarium historii socjologii UAM prof. Kwileckiego. Opublikowano na ten temat cenne prace Katarzyny Majewicz-Raźniewskiej (1989, 1990) i Elżbiety Rawicz-Ołędzkiej (1989). Przyczynkiem do losu socjologii we Lwowie pod okupacją sowiecką jest tekst Róży Sułek (2006).

¹⁷ Omówienie dziejów socjologii polskiej znajdujemy także w *Wielkiej Encyklopedii PWN* (2004/25: 309-310) pióra J. Szackiego. Zwraca uwagę hasło *Polish Sociology*, opublikowane w 1991 r. przez amerykańską *Encyclopedia of Sociology* (J. Szmataka). Dla odbiorcy z zagranicy o socjologii polskiej pisali m.in. Jerzy J. Wiatr (1974) i Karol H. Borowski (1983). Ciekawe jest spojrzenie na dzieje socjologii z perspektywy polsko-amerykańskiego socjologa Theodore Abła (1966). Półwiecze odrodzonej socjologii (i nie tylko – zob. niżej) stało się impulsem do omówienia rozwoju tej nauki w latach 1919-1969 (Markiewicz 1970).

¹⁸ Wart odnotowania w tym miejscu jest też artykuł Antoniny Kłoskowskiej o „socjologii polskiej” sprzed narodzin w naszym kraju pozytywizmu pt. *Socjologiczne i filozoficzne koncepcje „Biblioteki Warszawskiej” w pierwszym dziesięcioleciu pisma (1841-1850)*, „Przegląd Nauk Historycznych i Społecznych”, 1956/7, s. 154-205.

¹⁹ Zob. recenzję Kazimierza Z. Sowy zamieszczonej na łamach „Znaku” (1984, nr 5/6, s. 784-785).

W pracach o socjologii PRL-u sprzed roku 1989 dominują próby oceny stanu socjologii, których autorzy zwracali uwagę na znaczenie rodzimej tradycji socjologii dla współczesnych jej osiągnięć²⁰. W pracach zaś stricte historycznych, ukazujących się w czasie odwilży politycznej (okresowe zelżenie cenzury), na emigracji i po roku 1989, podejmowano przede wszystkim problemy wzajemnych relacji między socjologią a władzą, zwykle w ujęciu „socjologia w państwie totalitarnym” i „socjologia w służbie społeczeństwa czy władzy?”. Pierwszy z tych tematów podjęty został tuż po roku 1956 w pracach Chałasińskiego (1957 i 1959)²¹. Na emigracji podjął ten temat Zbigniew Jordan (1963)²², wzmiankowano o tym w latach 80. na łamach czasopism wydawanych poza zasięgiem cenzury. Dopiero po roku 1989 możliwe stało się badanie i prezentowanie tej problematyki bez ingerencji cenzury. O skutkach uzależnienia socjologii od władzy pisał Jan Lutyński już w ostatnich latach PRL-u. Wskazał on, że powrót socjologii po kilkuletniej jej banicji (po roku 1956), uważany był przez socjologów „za efekt zbiegu sprzyjających okoliczności, w pewnym sensie za dar losu, a jej istnienie za niepewne” (Lutyński 1987: 127). Prowadziło to do „nastawienia na nie kontrowersyjną koegzystencję” (Lutyński 1987: 132), co w efekcie kierowało badania na „procesy i pola, w których występowały zjawiska zaliczane do osiągnięć polityki władz” (Lutyński 1987: 130). Niemniej na tych polach, jak uprzemysłowienie kraju, urbanizacja, masowy awans społeczny, upowszechnienie oświaty i kultury, poszczycić się mogła socjologia znaczącymi dokonaniem. W rezultacie socjologia w PRL-u „była zorientowana przede wszystkim na władzę i jej potrzeby, a nie na społeczeństwo i jego problemy” (ibidem: 135). Reżimowi „udało się [...] wytworzyć pewien ciasny horyzont poznawczy, poza który trudno było wykroczyć” (Łukasiewicz 1991: 48). W pracy o socjologii polskiej lat 1944-1989 uwagę zwracał Szacki na znaczące różnicowanie się socjologii, determinowanie zmienną sytuacją polityczną, wypowiadając opinię, że „w każdym z wyróżnionych [czterech] podokresów polska socjologia wymaga odrębnego potraktowania” (Szacki 1997: 469). Odnotowujemy zaledwie kilka prac poświęconych socjologii tych wyróżnionych podokresów. Opisany został przebieg dyskusji nt. przedmiotu i metody socjologii toczącej się w latach 1944-1948 (Sawicki 1989), podjęto zagadnienie odradzania się po wojnie instytucji socjologicznych (Kraśko 1996: 88-120; Ruszczewska 1990), opisano pierwsze badania terenowe Ziemi Zachodnich i Północnych (Szwengrub 1966, Staszczak 1969, Baryła 1983 i in.), początki

²⁰ Jako przykład wskażemy na materiały zamieszczone w tomie *VII Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny*, red. E. Wnuk-Lipiński. Warszawa 1987 (Sesja plenarna. *Socjologia polska: stan, zadania i warunki rozwoju*), s. 152-224 oraz na opracowanie *Stan i perspektywy socjologii polskiej*, red. A. Kwilecki, K. Doktor, Warszawa 1988.

²¹ Praca wydana w 1959 r. w Londynie ściągnęła na niego represje władzy politycznej.

²² Zob. też prace tego autora publikowane na łamach paryskiej „Kultury”.

formowania socjologii marksistowskiej (Wiatr 1987). Działania reżimu na rzecz likwidacji socjologii w latach stalinowskich (1949-1955) ukazuje wspomniana praca Chałasińskiego i nowsze teksty Włodzimierza Wincławskiego (1994, 2000). O wypieraniu z uczelni katedr socjologii przez katedry materializmu historycznego pisał Piotr Hübner (1992) i Nina Kraśko (1996). Cennym dokumentem jest opublikowane wspomnienie Hanny Malewskiej-Peyre o udziale w nielegalnym seminarium socjologicznym „w domu u Ossowskich” (2007). Nie mamy do dziś syntetycznego opisu, najciekawszego bodaj okresu dziejów socjologii w PRL, a mianowicie lat 60. i 70. XX w. Dotąd najpełniej okres ten scharakteryzowała Joanna Kurczewska (2006: 107-118) w pracy poświęconej uwikłaniu socjologii i socjologów w zależności od władzy politycznej. Dostrzegła ona, że socjologowie, zwracając się przede wszystkim do nowej (popaździernikowej) władzy, „nie zapominali jednak o standardach obowiązujących w socjologii, [...] która stawiała im coraz wyższe i bardziej zróżnicowane wymagania” (Kurczewska 2006: 109). Stało się to możliwe dzięki względnie szerokiemu uczestnictwu w międzynarodowym ruchu naukowym socjologii. Wyjazdy socjologów po roku 1956 do USA opisał Antoni Sułek (2011). Ważnym przyczynkiem do charakterystyki tego podokresu są stosunkowo liczne prace ukazujące powstanie i rozwój socjologii szczegółowych (zob. część druga opracowania). Szczególnym zainteresowaniem badaczy cieszył się „przedsiónek” owych lat 60.-70. w dziejach socjologii w PRL, lata 1956-1961, będące czasem „powrotu” socjologii. Względnie wyczerpujący opis tych lat przynoszą studia Szackiego (1993, 1995: 113-117). Pisała też o tym okresie Kraśko (1996) oraz Marcin Zaremba (1999) i Wincławski (2011). Szacki stwierdził, że „szczęśliwy powrót socjologii polskiej nie był powrotem do status *quo ante*” (Szacki 1993: 170). Socjologia w Polsce wkroczyła bowiem w okres nowy, przypadający na lata 1956-1978. Jest on interesujący z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, wówczas to socjologia rozwijała się bardzo dynamicznie, powiększając niewspółmiernie do lat minionych swoją bazę instytucjonalną, jak też osiągając znaczące rezultaty poznawcze. Po drugie, rozwój ten dokonywał się w złożonych okolicznościach - szybko przyswajano najnowsze osiągnięcia socjologii światowej (głównie amerykańskiej), przy czym nie ucierpiał na tym autorytet nestorów socjologii polskiej i ich wpływy na rozwój tej nauki był nadal znaczący. Po trzecie, dźwigała ona na sobie brzemień wypracowanych reguł koegzystencji z władzą, które obie strony nie do końca satysfakcjonowały. Pilne wydaje się podjęcie studiów nt. osiągnięć poznawczych socjologii tego okresu, był to bowiem najlepszy podokres socjologii w PRL-u. Mało napisano nt. socjologii lat 80. (1979-1988), kiedy to większość socjologów podjęła z pełną determinacją pierwsze próby przemówienia niezależnym od władz, własnym głosem. Socjologowie zwrócili się przede wszystkim ku społeczeństwu, podejmując tematy nieakceptowane w kręgach władzy. Przyczynkami przybliżającymi obrazy tej socjologii były artykuły o podziemnych badaniach

ankietowych (Tabin 1990), o socjologii „oralnej” (Sułek 1987) i nieformalnym konwersatorium socjologicznym (Siciński 2001). O dylemacie „w służbie społeczeństwa czy władzy” w całym okresie PRL pisali Szacki (1997) i Kurczewska (2006) oraz też Kazimierz Sowa (1988), Kłoskowska (1992), Adam Podgórecki (1993), Jan Szczepański (1996), Janusz Goćkowski (1998), Kwaśniewicz (2006), Joanna Bielecka-Prus (2009).

Wielka zmiana społeczna po roku 1989 ma do dziś już bogate piśmiennictwo socjologiczne, w tym także kilka prac nt. socjologii i socjologów. W pierwszej dekadzie XXI w. kilka razy podjął ten temat Mucha. Jest on autorem pracy ilustrującej stan socjologii polskiej po 1989 roku (2005, 2009). Dobrze udokumentowany przegląd socjologicznych interpretacji zmiany ustrojowej w Polsce przynosi książka Agnieszki Kolasa-Nowak (2010). Instytucjonalizacja socjologii w tym okresie była przedmiotem dogłębnych badań Kraśko (2010), Maria Zielińska podjęła studia żywiołowego procesu powstania „peryferycznych socjologicznych ośrodków naukowych w Polsce” (2007).

Teoretyczna i metodologiczna refleksja nt. historii socjologii polskiej

Badaniu dziejów socjologii towarzyszy zazwyczaj refleksja natury ogólnej. Pojawia się na marginesie konkretnych prac historycznych, ostatnio coraz częściej także w tekstach specjalnie jej poświęconych. Rodzą ją głównie pytania, czy zasadne jest (1) mówienie o socjologii polskiej („narodowej”, „lokalnej”, „partykularnej” itp), a w przypadku akceptacji takiego punktu widzenia – pytanie (2) o ciągłość polskiej tradycji socjologicznej oraz jej tożsamość, (3) o status socjologii polskiej w dziejach socjologii światowej. Poszukiwane są także nowe metody badań. Ta ogólna refleksja na temat historii socjologii polskiej pojawiła się po raz pierwszy już w drugiej dekadzie XX stulecia w pracy Bystronia. Powrócono do niej dość późno, dopiero w latach 60. Wówczas to Andrzej Malewski zwrócił uwagę na istnienie w socjologii dwóch typów wiedzy, wyprowadzanej z poszukiwań odpowiedzi na dwa różne pytania. Z jednej strony mamy w socjologii – wskazał – pytania „historycznej” natury, bowiem „idzie zawsze o uzyskanie wiedzy, która by dotyczyła jakiegoś określonego czasu i [...] terenu”, z drugiej zaś natury „teoretycznej”, pozwalającej na „wzbogacenie naszej wiedzy o ogólnych prawidłowościach występujących w zachowaniu jednostek i w funkcjonowaniu systemów społecznych” (Malewski 1961: 43-44). Funkcja historyczna socjologii polega na prezentacji niepowtarzalnych społecznych faktów jednostkowych konkretnego społeczeństwa. Uprawomocnia socjologię lokalną jako niezbywalną podstawę dla kształtowania samowiedzy danej grupy społecznej. Dyskusję na ten temat podjęto

w Polsce, ustosunkowując się do obecnego na forum światowych kongresów socjologicznych ISA problemu formułowanego w kategoriach „kontekstu narodowego socjologii” (Stresa 1959), „szkół narodowych i wspólnych celów socjologii” (Evian 1967), czy „narodowych tradycji w socjologii” (Delhi 1986). Szczepański, zabierając głos podczas obrad w Evian, twierdził, że „tworzy się styl uprawiania socjologii zorientowany przez dziedzictwo kulturalne, problemy społeczne, ekonomiczne i kulturalne danego narodu” (Szczepański 1968: 8-9)²³. W ćwierć wieku później „dwa modele socjologii” prezentował Janusz Ziółkowski w postaci „uniwersalizmu i regionalizmu w socjologii”, gdzie regionalizm przejawia się w jednej z tych socjologii, która „nie jest w stanie oderwać się od swego podłoża kulturowego” (Ziółkowski 1987a, s. 308). Problem podjęty został też przez Sowę, który wyróżnił „europejski i narodowy” nurt w rozwoju socjologii polskiej. Ten drugi został „uformowany w większej niezależności od wpływów obcych” (Sowa 1983: 150), przede wszystkim przez historyków i ekonomistów, jeszcze przed wybicciem się Polski na niepodległość, poza nurtem akademickiej socjologii. Wzajemnemu przenikaniu się treści uniwersalnych i rodzimych w socjologii poświęcił osobne studium Kwaśniewicz (1993). Socjologię jako naukę lokalną opisał na przykładzie Polski Edmund Mokrzycki (1990). Wskazał na jej pewne sprofilowanie w latach 60. i 70. XX stulecia, głównie pod wpływem nacisków politycznych, jednak przy zachowaniu przez nią „atrybutów dyscypliny akademickiej” (*ibidem*: 13).

W 20 lat po wypowiedzi Szczepańskiego nt. socjologii inspirowanej dziedzictwem kultury narodowej Ziółkowski stwierdził, wprost, że socjologia polska „wykształciła swoisty styl uprawiania tej gałęzi wiedzy, że wykazała przy tym przez cały ciąg swego rozwoju – mimo różnic w sytuacji politycznej, gospodarczej czy społeczno-kulturowej społeczeństwa globalnego – zdumiewającą ciągłość zainteresowań, preferencji, struktury myślenia teoretycznego i praktycznego w swym przedmiocie” (Ziółkowski 1987: 19). Podniósł tym samym problem ciągłości tradycji socjologii polskiej, jej tożsamości i zarazem osobliwości²⁴.

²³ Wypada w tym miejscu przypomnieć pogląd na ten sam temat Floriana Znanięckiego z roku 1929, który pisał: „w socjologii bardziej niż w wielu innych naukach uwytatniają się dotychczas różnice kulturalno-narodowe, nie tylko w wyborze zagadnień, ale i w sposobach ich stawiania i rozwiązywania” (*W sprawie rozwoju socjologii polskiej. Program i samoobrona*, Poznań 1929, s. 9). Już po zakończeniu pracy nad niniejszym tekstem, ukazał się artykuł Piotra Sztompki pt. *Czy istnieje socjologia polska?* („Studia Socjologiczne”, 2011/2: 43-54). Dyskusja na niniejszy temat, jak widać, nie ustaje!

²⁴ Zbiegło się to w czasie, w którym wzrosło na świecie zainteresowanie narodowymi tradycjami w socjologii. Dla przykładu wymienimy pracę Donalda N. Levine (1995), który m.in. charakteryzował socjologię brytyjską, francuską, niemiecką, włoską i amerykańską (s. 121-211 i 231-268). Problematyka tożsamości socjologii polskiej znalazła się w programie XI Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego. Zob.: *Los i wybór. Dziedzictwo i perspektywy społeczeństwa polskiego. Pamiętnik XI Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego*, Rzeszów-Tyczyn, 20-23 września 2000 r., red. A. Kojder i K.Z. Sowa, Rzeszów 2003, s. 117-195.

Niezachwianą wiarę w „zdumiewającą ciągłość” tradycji socjologii polskiej i w jej inspiracje wywodzące się wprost z kultury narodu studiował Szacki, twierdząc, że

[...] o «narodowości» socjologii świadczy co najwyżej stopień gotowości odpowiadania na pytania wynikające z rozpoznania swoistych potrzeb danego kraju [...]. W żadnym razie nie musi to wszakże oznaczać uprawiania socjologii w jakiś swoisty «narodowy» sposób i szukania natchnienia wyłącznie lub głównie w rodzimej tradycji. (Szacki 1995a: 121-122)²⁵

Kilku autorów wskazywało na konstytutywne cechy polskiej socjologii, sprzyjające ciągłości tradycji: (1) wczesne zagnieżdżenie się w nauce, (2) orientowanie się na osiągnięcia światowe, (3) policentryzm socjologii (pluralizm teorii i metodologii), (4) odżegnywanie się od dogmatyzmu, (5) obecność podejścia historycznego, antropologicznego i użycie metody biograficznej, (6) podejmowanie problematyki narodu (7), badanie doniosłych zagadnień społecznych współczesności, (8) wychodzenie naprzeciw zapotrzebowaniu społecznemu²⁶. Odmienne problem dziedzictwa historycznego w socjologii polskiej naświetlał Hübner (2001). Nazwał on je „przeklętym dziedzictwem”. Przez cały bowiem okres rozwoju socjologia boryka się z jej grzechami pierworodnymi, jak niededefiniowanie przedmiotu, czerpanie inspiracji z różnych źródeł ideowo-doktrynalnych, odmiennych tradycji filozoficznych, sztucznych podziałów (np. teoria – empiria, socjologia ogólna – socjologie szczegółowe). I choć przytoczone przez niego racje nie stanowią wyłącznie o osobliwości polskiej socjologii, to w pracy dowodzi się występowania owego dziedzictwa przykładami zaczerpniętymi z historii polskiej nauki.

Kolejnym ważnym zadaniem badacza historii socjologii polskiej jest wskazanie na miejsce tej nauki w dorobku socjologii światowej. Nie podjęto u nas gruntownych badań na ten temat. Spotykamy dość liczne opinie wypowiedziane *ad hoc*, na marginesie opracowań o socjologii polskiej w ogóle, częstokroć zabarwione emocjami, subiektywne, stąd często są diametralnie odmienne. Mamy studium Chałasińskiego, ograniczone do ukazania miejsca w literaturze Gumplowicza, Znanieckiego i Bronisława Malinowskiego, prezentowanych jako polskich współtwórców socjologii światowej (Chałasiński 1976). Pełniej problem

²⁵ Cytowany autor ukazał w innym tekście „odchodzenie od tradycji” socjologii polskiej po roku 1989 (1995a). Dzieje się to wskutek nabytej w okresie PRL nieufności do ideałów społecznych o zabarwieniu lewicowym, głoszonych przez socjologię m.in. II Rzeczypospolitej, kompromitowanych przez propagandę w okresie PRL. Nazwano to zjawisko „tradycją zdekomponowaną” (Hałas 2002: 342).

²⁶ Cechy te wyprowadzono na podstawie analizy prac A. Jadach (1965), S. Nowakowskiego (1979), A. Kłóskowskiej (1983), P. Sztompki, 1984, 1988) A. Kwileckiego (1988), W. Kwaśniewicza (2001), E. Hałas (2002), J. Goćkowskiego (2003), J. Kiliasa (2007).

podjęty został przez Winclawskiego (2009a), którego rozprawa stanowić może punkt wyjścia do studiów pogłębionych.

Odnotowujemy w piśmiennictwie polskim znaczącą dysproporcję między stanem ogólnej refleksji metodologicznej w zakresie historiografii socjologii a uprawomocnionymi nią próbami opracowywania procedur i metod badawczych konkretnych problemów dziejów tej nauki²⁷. Do tych nielicznych prób zaliczyć można usiłowanie przygotowania procedury autobiograficznych badań uczonych polskich, w tym i socjologów w kontekście dziejów nauk społecznych, podjęte przez Teresę Rzepę i Jacka Leońskiego. Wyszli oni z założenia, że autobiografia, jako retrospekcyjny zapis życia uczonego, ukazuje go w „kontekstach dlań najistotniejszych – społecznym, kulturowym, ekonomicznym. Mówi wiele o wydarzeniach, ludziach, problemach i cechach środowiska autora” (Rzepa 1995: 209-210)²⁸. Jarosław Kilias wyróżnił trzy strategie badawcze socjologii lokalnej: „separacji, naturalnego włączenia i strategii «a u nas w kraju»” (Kilias 2008: 41). Strategie te, opisane na przykładzie polskiej i czeskiej socjologii, występują, gdy badacz orientuje rozwój socjologii lokalnej osiągnięciami socjologii jako nauki uniwersalnej, częstokroć klasycznej. Próbę stosowania metod bibliometrycznych do badań dziejów socjologii polskiej prezentował Winclawski (2009).

Recepcja dorobku światowego w socjologii polskiej

Brak w piśmiennictwie pełnej prezentacji recepcji światowej socjologii w naszym kraju. Sygnalizował problem tom *Recepcja światowej socjologii w Polsce*²⁹. Wprowadzenie do tomu Kazimierza Koraba pt. *Dependentyzm w socjologii polskiej* zachęca do dyskusji. Studia zamieszczone w tym tomie to jedynie przyczynki do tematu. Powstało ich wiele, przed wydaniem i po ukazaniu się tomu, w tym też i bardzo cennych. Są to opracowania szczegółowe, głównie nt. przyswajania dorobku wybranego twórcy, zwykle klasyka socjologii, nowych idei i trendów w socjologii³⁰.

²⁷ Polskie piśmiennictwo poszczycić się może m.in. zbiorem studiów J. Szackiego pt. *Dylematy historiografii idei* (1991), pracą będącą doskonałym wprowadzeniem w podstawowe arkany metodologicznej wiedzy w zakresie ogólnych problemów historii socjologii.

²⁸ Niestety autorzy zatrzymali się w pół drogi! Po opracowaniu dwóch tomików autobiografii socjologów w latach 1996 i 1997 oraz wydaniu zbioru studiów pod ich redakcją: *O biografii i metodzie biograficznej* (1993) i *Analiza jakościowa w psychologii i socjologii* (2006), nie otrzymaliśmy do dziś konkretnych propozycji zastosowania autobiografii do badań dziejów socjologii.

²⁹ „Rocznik Lubuski”, 2008/34: 229.

³⁰ Wypada wspomnieć o licznych przekładach u nas na język polski prac autorów reprezentujących piśmiennictwo światowe, co przybierało nawet zinstytucjonalizowane formy. Są to inicjatywy wydawnicze PWN pod postacią „Biblioteki Socjologicznej”, wydawnictwa „Nomos”, publikującego

Najczęściej podejmowana była u nas problematyka recepcji socjologii niemieckiej, ściślej niemieckiego obszaru językowego. Podjęto w tym zakresie nawet próbę ujęcia całościowego. Autor tej pracy, Henryk Galus, zastrzegł się, że na syntezę jest za wcześnie „ze względu na brak systematycznych studiów”, skupił uwagę „na najbardziej wyrazistych nurtach recepcji głównych kierunków teoretycznych socjologii niemieckiej” (Galus 1998: 133)³¹. Najczęściej pisano o recepcji Karola Marksa, którego prace w latach 1945-1989 wznawiano w formie przekładów ponad istniejące zapotrzebowanie³². Najwartościowsze prace na ten temat wyszły spod pióra Seweryna Dziamskiego (1973, 1978, 1982), Leszka Kołakowskiego (1977) oraz Andrzeja Walickiego (1983a). Zwraca przy tym uwagę koncentracja studiów na recepcji prac Marksa we wczesnym okresie dziejów socjologii polskiej (S. Dziamski, A. Walicki, A. Molska, R. Nazar i inni). Recepcją Marksa w okresie PRL-u interesowali się Adam Czarnota i Andrzej Zybortowicz (1984), Bronisław Burlikowski (1986), Jerzy Kochan (1986), Stanisław Kowalczyk, Kazimierz Patruś (1987), Kurczewska (1989). Dla historyka socjologii cenne jest studium Elżbiety Kundery o doktrynie „socjalistów z katedry”, w którym odnajduje fragment o inspirującej roli tej doktryny w socjologii polskiej (Kundera 1996: 190-204). O wpływie badań terenowych osady Marienthal pod Wiedniem na polską socjologię empiryczną pisał Sułek (2007). Mamy rzetelne studium recepcji austromarksizmu w Polsce pióra Ewy Czerwińskiej (1991). Nie napisano wiele nt. recepcji klasyków niemieckiej socjologii, a spotkać można opinię o niedocenieniu ich w polskiej socjologii (Galus 1998: 204-208), co potwierdzają studia na ten temat. Czytano w Polsce wydawane w języku niemieckim prace Gumpłowicza. O recepcji Gumpłowicza u nas pisali Wojciech Adamek i Jan Radwan-Pragłowski (2006), Czerwińska-Schupp (2007) i Jan Surman (2010). O recepcji w Polsce dzieła Maksa Webera pisała Ewa Trzaskowska-Makulska (1979) i Szacki (1982), recepcją twórczości Georga Simmla interesował się Sławomir Magala (1980) i Borzym (2003), zaś o obecności Karla Mannheima w polskiej socjologii i filozofii

serię „Współczesne teorie socjologiczne” oraz Oficyny Naukowej, która wydaje „Bibliotekę Myśli Socjologicznej”. Książki socjologiczne znalazły się wśród prac wydawanych przez KiW w „Bibliotece Myśli Socjalistycznej”, w „Bibliotece Myśli Współczesnej PIW, w seriach wydawniczych „Myśli i Ludzie” (PWN, kontynuacja Wiedza Powszechna) i „Panorama” (Czytelnik). Zauważmy, że nie ma na ten temat żadnego opracowania, w którym by podjęto się krytycznego przeglądu tych dokonań.

³¹ Wart nadmienia w tym miejscu jest mało znany fakt, iż o socjologii niemieckiej pisał już w roku 1897 Ożjasz Abraham Thon, Żyd pochodzący ze Lwowa, słuchacz wykładów Georga Simmla w Berlinie, późniejszy rabin w Krakowie. Opublikował on obszerny tekst pt. *The Present Status of Sociology in Germany* na łamach „American Journal of Sociology” (Thon 1897: 567-88, 718-36, 792-800).

³² W latach 1945-1950 ukazały się w Polsce 53 przekłady książek Marksa w łącznym nakładzie 3 mln 80 tys. egzemplarzy (!). W następnych latach nakłady malały, osiągając poziom ok. 190 tys. w drugim pięcioleciu lat 70. (Jan Nosko). O przekładach na język polski prac Marksa pisała też Halina Kiepuska (1953), Tadeusz Kowalik (1967) i Włodzimierz Jagiełło (1983).

fii pisał Chałubiński (2008). O wpływach teorii krytycznej „szkoły frankfurckiej” w Polsce informowała Aleksandra Jasińska-Kania (1990).

Zagnieżdżaniu się socjologii w Polsce sprzyjała recepcja darwinizmu, maltuzjanizmu, historiografii Henry’ego Thomasa Buckle’a i w szczególności przyswajanie socjologii Herberta Spencera, także i Johna S. Milla. Znalazło to odzwierciedlenie w piśmiennictwie historycznym. Recepcję darwinizmu w drugiej połowie XIX stulecia prezentowano w początku lat 60. na łamach wydawnictwa periodycznego „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” (1961) oraz w pracy zbiorowej *Materiały do dziejów myśli ewolucyjnej w Polsce* (1963). Reperkusje darwinizmu społecznego w pozytywizmie i socjologii polskiej były przedmiotem studiów Wojciecha Modzelewskiego (1975, 1977). O obecności Thomasa R. Malthusa w nauce polskiej pisał Edward Rosset (1983). Najbardziej wnikliwym opracowaniem recepcji brytyjskiej myśli społecznej w Polsce jest książka poświęcona twórczości Henry’ego T. Buckle’a, napisana przez Andrzeja F. Grabskiego (2002). Spencer i Gumplowicz to autorzy prac najczęściej przywoływanych w socjologicznym polskim piśmiennictwie przed 1918 rokiem (Wincłowski 2009). O socjologii Spencera w piśmiennictwie polskim pisano już w roku śmierci (Demby 1903). Po ponad pół wieku ten sam temat podjął Leszek Kasprzyk (1960). Wpływ socjologii Spencera na kształtowanie się samowiedzy społecznej w Polsce ukazał Chałasiński (1962), zaś recepcji prac Spencera w okresie pozytywizmu warszawskiego poświęcił książkę Marek Sękowski (1986).

Skromna jest nasza wiedza o recepcji socjologii francuskiej. Mamy wprawdzie stosunkowo dużo przekładów piśmiennictwa francuskiego, liczne do niego odwołania, jednak brak jest opracowań specjalnie poświęconych temu tematowi³³. Spotykamy wzmianki o związkach Czarnowskiego z francuską socjologią, który „pozostawał pod wpływem metodologii szkoły durkheimowskiej, tam poszukiwał inspiracji dla swoich badań” (Banaszczyk 1996: 68)³⁴. Sułek przeprowadził dogłębne studium inspirującej roli w socjologii polskiej *Le suicide* Émile Durkheima (2011), zaś Wincłowski prezentował obecność w naszym piśmiennictwie Frédéric’a Le Play’a (2008). O kontaktach naukowych socjologów polskich

³³ Dotyczy to m.in. socjologii Durkheima, co podnosiła Elżbieta Tarkowska – „Stan badań nad szkołą durkheimowska nie jest zadowalający, jej działalność nie jest dostatecznie zbadana i opisana, a twórczość niektórych durkheimistów pozostaje nadal w zapomnieniu. Opinia ta jest słuszna zwłaszcza wobec socjologii polskiej, w której zainteresowanie twórczością Durkheima i jego uczniów nie kumuluje się i nie prowadzi do uformowania się wyspecjalizowanego kierunku badań” (Tarkowska 2006: 126).

³⁴ Pierwsze doniesienia na ten temat pochodzą z końca lat 30. Zob. w szczególności: J. Borejsza w obszernym nekrologu (Sygnały 1938) i F. Znanięcki we wstępie do wyboru pism S. Czarnowskiego (1939).

z francuskimi instytucjami socjologicznymi pisał Kwilecki (1988a) i Justyna Puchała (2010)³⁵.

Podnoszona wielokroć w literaturze „amerykanizacja” socjologii polskiej nie znalazła odzwierciedlenia w rzetelnym zbadaniu zjawiska. Tym dziwniejsze, że wśród przekładów literatury socjologicznej na język polski dominują pozycje autorów amerykańskich, a w pewnych okresach dziejów naszej socjologii odnotowujemy wręcz modę na socjologię zza oceanu. Recepcja socjologii szkoły chicagowskiej była przedmiotem studiów katowickich socjologów, w szczególności Krzysztofa Czekaja (2007)³⁶, Sułek pisał o wpływach Paula Lazarsfelda na socjologię w Polsce (1996).

Odnotowujemy brak zainteresowania w Polsce wpływami rosyjskimi, „pomimo ich znaczącej roli, różnorodności” (Głuszkowski 2010: 228). „Wpływy ze Wschodu” zaznaczyły się już w latach 60. XIX stulecia, co odnotował we wspomnieniach Krzywicki³⁷. Poza tekstami Michała Głuszkowskiego (2009, 2010), cennym opracowaniem o działalności w Polsce Nikołaja I. Kariejewa (Bardach 2004) i wzmiankach w pracach Walickiego brak opracowań na ten temat.

Zainteresowaniu socjologią innych krajów, najczęściej włoską, czeską i słowacką, nie towarzyszyły studia dziejowych związków tych nauk z socjologią w Polsce.

Związki socjologii z innymi naukami

Do zakresu wiedzy o dziejach socjologii należą także zjawiska dyfuzji idei pomiędzy socjologią a tzw. naukami pokrewnymi. Stosunkowo późne wkroczenie socjologii na arenę nauki skazywało ją na czerpanie inspiracji z nauk dojrzałych, w pierwszej kolejności z przyrodniczych³⁸. Po uzyskaniu

³⁵ Wart odnotowania jest tekst ukazujący, jak oceniano we Francji, dorobek wczesnej socjologii polskiej: Łukasz M. Dominiak: *Marginalia wiedzy socjologicznej. Przypadek poloników w pierwszej serii „L'Année Sociologique”*, w: „Historie nieoczywiste. Szkice z dziejów socjologii polskiej”, red. Paweł Łuczeczko, Uniwersytet Gdański 2010, s. 218-226.

³⁶ W tym wnikliwym studium recepcji szkoły chicagowskiej zabrakło informacji o monografii wsi Babica pow. rzeszowskiego K. Dudy-Dziewierz (1938), wykonanej ściśle według kanonów chicagowskiej socjologii.

³⁷ L. Krzywicki, *Wspomnienia*, Warszawa 1958, t. 2, s. 36-61.

³⁸ Wśród lektur inspirujących autorów pierwszych tekstów socjologicznych w Polsce znaleźli się m.in. biologowie (Ludwig Büchner, Karol Darwin, Émile Du Bois-Reymond, Ernst Haeckel i inni), prawnicy (szczególnie Heinrich Ahrens i Robert Mohl), historycy (Henry Thomas Buckle, Thomas Carlyle, John William Draper i inni), ekonomiści (np. Henry Charles Carey i Ernst Engel), geografowie (głównie Friedrich Ratzel) oraz etnologowie (John Lubbock, Lewis Henry Morgan,

przez socjologię „pełnoletności”, wybicia się na autonomię, także i ona wspierać zaczęła swoim doświadczeniem inne nauki. Nie powstała dotąd praca ukazująca owe zjawisko w dziejach polskiej socjologii. Mamy jedynie dwie książki, autorów niebędących socjologami, w których pokazano dziejowe związki socjologii z geografią, jak i prawem karnym. O fuzji socjologii z innymi naukami trochę dowiedzieć się można z opracowań twórczości poszczególnych socjologów oraz uczonych dyscyplin pokrewnych. Wspomniane książki, geografa i karnisty, to monografia Dobiesława Jędrzejczyka (1997) o dziejach antropogeografii polskiej, nazywanej współcześnie geografią społeczną (humanistyczną), w której odnajdujemy głównie informacje o wzajemnych relacjach geografii i socjologii oraz Marka Wąsowicza (1989) na temat wkraczania socjologii do polskiej myśli prawnokarnej. Spostrzeżenia na temat wzajemnych związków w dziejach polskiej socjologii i ekonomii przynosi praca Sowy (2005), eksponująca istnienie w nauce polskiej „ekonomii społecznej”. Była to dyscyplina naukowa, której przedstawiciele „przejawiali skłonność do swoistego socjologizowania ekonomii” (*ibidem*: 6), do tego stopnia, że większość przedstawicieli tej nauki zaliczana jest dziś zarówno do twórców ekonomii, jak też socjologii (np. Stanisław Grabski, Erazm Majewski, Roman Rybarski).

Kierunki rozwoju myśli socjologicznej i podjęte problemy badawcze

Jedną z cech socjologii polskiej jest wspomniany już pluralizm teoretyczny i metodologiczny. Wkrótce po pojawieniu się socjologii w nauce polskiej, socjologii w oprawie filozofii pozytywistycznej, której zwolennicy głosili światopoglądowy agnostycyzm w duchu Spencera, przeciwstawiono jej socjologię mającą ukazywać „zasadnicze kwestie społeczne, dla których korzeni szukać trzeba w religii”³⁹. Sprostac temu zadaniu miały wzory socjografii Le Play’a, jako punktu wyjścia do prac filantropijnych w duchu chrześcijańskim. W tym samym czasie jeden z pionierów socjologii polskiej wyłanianej z doktryny Marksa, polemizował z artykułem Bolesława Prusa pt. *Jak wygląda nasz rozwój społeczny?* (1882), w któ-

Edward Burnett Tylor). Wymieniamy jedynie nazwiska autorów, których teksty przekładano na język polski w drugiej połowie XIX stulecia oraz w tym czasie pisano o ich dokonaniach. Przykładem zainteresowania wówczas tą problematyką mogą być m.in. teksty: G. Bonelli, *Granice pomiędzy socjologią a biologią*, Dodatek Miesięczny do Czasopisma Przegląd Tygodniowy, 1880, półr. 2, s. 1-30 oraz Aleksander Tyszyński, *Darwinizm i pozytywizm w treści pism naszych*, Biblioteka Warszawska 1873, t. 1, s. 28-30, 42-49, 243-245.

³⁹ Pisano w słowie od redakcji jezuickiego „Przeglądu Powszechnego” (1884, rok I, z. 1). Zob. W. Wincłowski (1999: 51).

rym dano chłodną diagnozę stanu społeczeństwa polskiego, nawołując do badań tych „co cierpią i biedują”⁴⁰.

Policentryzm w dziejach polskiej socjologii pokazuje praca Szackiego (1995). Mozaikowy obraz socjologii Drugiej Rzeczypospolitej dziesięciu „zasadniczych stanowisk”, wykreślił Chałasiński (1948). O różnych „modelach socjologii” w PRL pisał Goćkowski z zespołem, zaś o zróżnicowaniu teoretycznym socjologii lat 70. informowali Bronisław i Barbara Misztalowie, a Edmund Mokrzycki o socjologii lat 80 XX w. Nie wszystkie ze stanowisk teoretycznych i trendów badawczych socjologii doczekały się opracowań historycznych. Podejmowano badania rozwoju pozytywistycznej i marksistowskiej socjologii, rzadziej socjologii katolickiej. Inne ze stanowisk omawiano wyłącznie w tekstach prezentujących całe dzieje socjologii czy też poglądy poszczególnych twórców.

Socjologia pozytywistyczna była przedmiotem zainteresowań Barbary Skargi (1964, 1980, 1983) i Aliny Molskiej (1972)⁴¹. O rozwijanej teorii postępu w ramach tego nurtu socjologii pisał Jerzy Rudzki (1959), a o zawartych w niej „elementach praktycyzmu” Zbigniew J. Bezwiński (1973). Wiele uwagi poświęcono recepcji darwinizmu w naukach społecznych (zob. wyżej)⁴². W większości badań nad marksizmem przyjmowano, że „międzynarodowy charakter marksizmu nie wyklucza jego narodowej specyfiki” (Dziamski 1977: 58). Stąd w pracach tych da się zauważyć skupianie uwagi na problematyce osobliwości polskiego marksizmu (Dziamski 1977, Walicki 1980). Podejmowano także próby przeglądu prac poświęconym takim zagadnieniom, jak np. teoria struktury klasowej i samego pojęcia klasy społecznej (Ossowski 1957, Wesołowski i Słomczyński 1978, Kochan 1990), pojęcie narodu w pracach polskich marksistów (Kochan 1987, Jeleński 1988). Rozwój społecznej myśli katolickiej w Polsce był przedmiotem studiów głównie Czesława Strzeszewskiego (1977). Powstało kilka tekstów nt. recepcji encykliki *Rerum novarum* Leona XIII, inspirującej w Polsce przełomu XIX i XX stulecia badania kwestii społecznych w duchu doktryny chrześcijańskiej (Kodrębski 1993, Malik 1993, Skrzyszewski 1981). Obszerne opracowania doczekał się rozwój socjologii katolickiej i terenowych badań socjograficznych realizowanych przez osoby identyfikujące się ze społeczną nauką Kościoła (Winclawski 1999).

Pomimo że „jednym z najbardziej charakterystycznych wątków tematycznych w tradycji socjologii polskiej jest historyzm” (P. Sztompka,

⁴⁰ L. Krzywicki, *Jeszcze o program...* „Przegląd Tygodniowy”, 1883, nr 15, s. 177.

⁴¹ W dokonywanym w tym miejscu przeglądzie piśmiennictwa pomijamy prace, których autorzy mieli ambicję całościowego ujęcia historii socjologii, czy to w jej dziejach w ogóle, czy tylko w wyróżnionych okresach.

⁴² Opublikowano kilka prac na temat obecności darwinizmu w czasopismach głoszących idee pozytywistyczne: „Przegląd Tygodniowy”, „Ateneum” i „Głos”. Autorami tych opracowań byli: Teodozja Długołęcka (1963), Irena Lipińska-Zubkiewicz (1963) i Błażej Popławski (2007).

1988 s. 6), to poza opracowaniem cytowanego autora o historyzmie w tradycji socjologii polskiej, apelem Kwaśniewicza o „rewaloryzację historycznego podejścia w badaniach socjologicznych” (1981, 1982), brak w naszym piśmiennictwie analiz historycznych na ten temat. Pewną namiastkę stanowią monografie poświęcone socjologom uwzględniającym historyczny punkt widzenia w ich pracach. Nie podjęto dotąd także badań historycznych psychologizmu (psychosocjologii) w socjologii polskiej, mającego znaczący dorobek poznawczy⁴³. I w tym przypadku należy odnieść się do monograficznych opracowań twórców kierunku. Na opracowanie oczekuje przełom antypozytywistyczny (modernizmu) w socjologii polskiej⁴⁴

Historiografia polska dostarcza szeregu opracowań o badaniach wybranych zagadnień społecznych. Pierwszą taką pracą było studium Bystronia z 1916 r. w którym omówiono piśmiennictwo socjologiczne poświęcone problematyce narodu⁴⁵. Naród, w tym i zagadnienia grup etnicznych, stosunkowo często były przedmiotem opracowań historiografii polskiej socjologii. Na tym polu największe zasługi ma Kurczewska, autorka przede wszystkim pracy na temat narodu w socjologii polskiej przełomu XIX i XX stulecia (1979) oraz antologii tekstów socjologicznych o narodzie (2002). Pracę imponującą rozmachem i solidnością warsztatu wykonała Joanna Nowak (*Duchowe piętno społeczeństw*, 2008), omawiająca rozwijającą się refleksję nad narodem i podejmowane badania zagadnień narodowościowych w Polsce XIX stulecia. Sięgnęła przy tym do bogatego piśmiennictwa z zakresu filozofii społecznej, prawa, polityki, historii, etnografii i publicystyki. W obszernej części opracowania pt. *W kierunku etniczności (1864–przełom XIX–XX wieku)* zilustrowała dorobek socjologii. Problematykę narodu w refleksji pozytywistów warszawskich opisał Modzelewski (1977), zaś naród w polskiej myśli nacjonalistycznej był przedmiotem studiów Romana Zimanda (1967) i Lecha Zybale (1995). Prezentacji socjoetnologicznych badań Kresów poświęcił dwa obszerne studia Wojciech Olszewski (2001, 2007). Bibliografię adnotowaną polskiego piśmiennictwa socjologicznego na temat narodu (lata 1918-1939) opublikował Kazimierz Symmons-Symonolewicz (1943).

Pierwsze studium historyczne poświęcone badaniom socjologicznym kultury powstało w roku 1968. Jego autorką jest A. Kłoskowska, a tekst ten zatytułowała *Rozwój koncepcji kultury w socjologii polskiej*. W 30 lat później podjął ten temat Zbigniew Pucek (1998). Obszerne studium polskich koncepcji kultury, od dokonania na tym polu pozytywistów, a skończywszy na omó-

⁴³ Dużo miejsca omówieniu psychosocjologii poświęcił Jerzy Szacki w studium o dziejach socjologii polskiej (1995: 41-62).

⁴⁴ Zob. *ibidem*: 62-70.

⁴⁵ W studium tym autor przypomniał historyczne wycieczki z roku 1901 nt. badań narodu w piśmiennictwie światowym i polskim Jana Herbut-Heybowicza, kryjącego się pod pseudonimem I. Snitko.

wieniu socjologii kultury Kłoskowskiej i teorii kultury Stefana Żółkiewskiego, zaprezentował Krzysztof Dmitruk (1990). Polskie koncepcje kultury narodowej pierwszych czterech dekad XX w. stały się przedmiotem analiz Jerzego Jedlickiego (1991). Zagadnienie determinant kultury w polskiej myśli socjologicznej prezentował Florian Donocik (1978). Wiele prac poświęcono antropologicznemu stanowisku w socjologii polskiej, co zostało omówione m.in. przez Antoninę Kłoskowską (1983), Elżbietę Tarkowską (1990, 1995), Janusza Muchę (1995), Pawła Łuczczkę (2006).

Studia sowietologiczne (nazywane dawniej „sowietoznawstwem”) podjęto w Polsce już w latach 20. minionego stulecia, w latach 30. badano też socjologiczne aspekty faszyzmu. Podejmowane były przez prawników, politologów oraz socjologów. Sąsiedztwo z Rosją i Niemcami wyzwało debaty nt. umacniających się totalitaryzmów, toczące się „z dużym natężeniem i na wysokim poziomie intelektualnym (Kornat 2003: 5-6). Socjologowie odegrali tu szczególną rolę w konceptualizacji pojęcia totalitaryzmu i w tworzeniu zrębów teorii tego fenomenu społeczno-ustrojowego, nieznanego dotąd w dziejach. Prezentacji dorobku naukowego w tym zakresie dokonał Marek Konrat (2003, 2004). Nazizm w polskiej myśli politycznej okresu międzywojennego stał się przedmiotem studiów Michała Musielaka (1997), który także omówił poglądy dwóch socjologów, Andrzeja Niesiołowskiego (1999) i Aleksandra Hertza (2002), na temat kształtowania się totalitaryzmu w Niemczech. Interpretacje genezy narodowego socjalizmu lat 30. w socjologii polskiej były przedmiotem studiów Jana Janiaka (1987).

Rysem charakteryzującym socjologię jest częste łączenie teorii z praktyką. Wielu polskich socjologów łączyło rolę uczonego z rolą społecznie zaangażowanego obywatela. Dostrzeżenie tego faktu – pisał Kwaśniewicz – „pozwała nie tylko na «zaokrąglenie» wiedzy historycznej o naszej dyscyplinie, ale rzuca także instruktywny snop światła na jej właściwości w skali całej społeczności socjologów” (Kwaśniewicz 1985: 518). Cytowany autor podjął jako pierwszy próbę opisu tego zjawiska w dziejach socjologii, informując, że wywody jego mają charakter „zaledwie wstępny”, bowiem „brak wcześniejszych, pogłębionych studiów”. Do problemu odniósł się po latach Kazimierz W. Frieske (2008), ukazując polskie tradycje służby publicznej w socjologii (2008) oraz Teresa Sołdra-Gwizdz (2008) opisująca realizację założeń idei służby społecznej w socjologii Śląska.

Migracje to jeden z najczęściej podejmowanych tematów w polskich naukach społecznych. Dorobkiem badawczym poszczycić się mogą tutaj przede wszystkim historycy. Pierwsi podjęli studia, poczynając od badań emigracji w okresie zaborów, którą wymuszała sytuacja polityczna (migracje przymusowe, zesłania i uchodźstwo). W dalszej kolejności „przyszedł czas na historię społeczną, która [...] bierze na warsztat dzieje rzesz zwykłych ludzi” (Praszałowicz 2010: 65). W tym momencie w sukurs historii przyszły inne nauki: demografia, geografia

osadnictwa i przede wszystkim socjologia. Najnowszych informacji o kierunkach badań nad procesami migracyjnymi i istniejącymi dotąd brakami na tym polu, także w socjologii, dostarczają opracowania Doroty Prasałowicz (2006, 2010). Migracje w myśli socjologicznej były przedmiotem studium Jacka Leońskiego (1979), który informował o badaniach prowadzonych w Polsce do roku 1939. Badania migracji w socjologii okresu PRL omawiał m.in. Kwilecki (1982). Informacje o demograficznych i geograficznych studiach migracji przynosi opracowanie *Rozwój demografii polskiej 1918-1993* (1994). Wiadomości te uzupełniają teksty ogłaszane m.in. na łamach „Przeglądu Zachodniego” i „Studiów Demograficznych”.

Z zagadnieniem migracji łączy się ściśle problematyka zbiorowości polonijnych. Interdyscyplinarne studia diaspory polskiej, prowadzone ze znaczącym udziałem socjologii, prezentowane były w połowie lat 70. w pracy zbiorowej pod redakcją Hieronima Kubiaka i Andrzeja Pilcha (1976). Dziś prowadzi je w kraju kilka wyspecjalizowanych ośrodków ulokowanych przy uniwersytetach i Polskiej Akademii Nauk. Od roku 1995 wydawany jest w Krakowie przez PAN i UJ „Przegląd Polonijny”, od roku 1996 w Lublinie przez KUL „Studia Polonijne”. Syntetycznego przeglądu badań polonijnych w Polsce dokonał m.in. Władysław Miodunka (1996).

Obecność nauki żydowskiej w Polsce, uprawianej głównie przez przedstawicieli nauk społecznych, to nowy temat w historiografii socjologii polskiej. Wprawdzie na ten temat pisał już w roku 1926 Bystrzeński w tekście *Z nauki żydowskiej* na łamach „Przeglądu Współczesnego”, jednak pierwsze studia historyczne o twórczości socjologicznej Żydów polskich i społecznej tematyki żydowskiej podjęto dopiero na przełomie XX i XXI stulecia. Sławomir Karpalski (1992) i Karina Drewczyńska (2010) opisali twórczość socjologiczną Żydów polskich. Zagłada i stosunki polsko-żydowskie w opracowaniach socjologicznych były przedmiotem badań Małgorzaty Melchior (2005).

Antologia polskich tekstów feministycznych z lat 1870-1939, opublikowana w roku 1999 pod wspólnym tytułem *Chcemy całego życia*, wydana przez Anetę Górnicką-Boratyńską, jest jednym z pierwszych u nas świadectw rosnącego zainteresowania po przełomie roku 1989 „krytyką feministyczną” w naukach społecznych, nie mówiąc już o szerszym zjawisku, jakim jest feministyczny ruch społeczny⁴⁶. Tworzy on podwaliny do rozwoju w socjologii tzw. *women's studies*, co z kolei dało asumpt do rozwoju *gender studies*. Pierwsze próby opisu dorobku w socjologii polskiej problematyki kulturowej płci przyniosły studia zamieszczone w pracy zbiorowej pt. *Gender w społeczeństwie polskim* (2011)⁴⁷. Pro-

⁴⁶ Zob. serię wydawniczą zbioru studiów społeczno-historycznych nt. sytuacji kobiet na ziemiach polskich w XIX i XX w., redagowaną przez Anetę Żarnowską i Andrzeja Szwarca.

⁴⁷ Szczególnie teksty Katarzyny Wojnickiej (2011: 174-195), Krystyny Słany i współautorów (2011: 7-16) oraz Anny Titkow (2011: 36-56). Zob. też opracowanie Bogumiły Pietruliwicz o udziale kobiet w rozwoju socjologii polskiej (2010).

blematyka kobieca podejmowana była i wcześniej w socjologii polskiej, zazwyczaj w konwencji badań struktury społecznej i pracy zarobkowej kobiet, co odnotowuje np. opracowanie Ewy Jankowskiej (1980).

Nie podjęto w Polsce studiów z semantyki i pragmatyki języka na temat kształtowania pojęć socjologicznych w dziejach nauk społecznych. Jest to niedociągnięcie, zważywszy, że „pojęcia i badanie ich w aspekcie historii języka należą w równie wielkim stopniu do minimalnych warunków poznania historii, co jej definiowanie jako związanej z ludzkim społeczeństwem”⁴⁸. Problematykę tę podejmowano u nas incydentalnie, traktując problem marginalnie. W tym kierunku zmierzały studia Stanisława Wędkiewicza, językoznawcy i historyka kultury, który już w roku 1928 opublikował tekst *Cywilizacja czy kultura? Z zagadnień terminologii nauk humanistycznych*, studia Pawła Rybickiego (1957), piszącego o pojęciu społeczności u pisarzy polskiego Odrodzenia, Mariana H. Serejskiego (1965) ukazującego początki i dzieje słów „cywilizacja” i „kultura” w Polsce, wreszcie Henryka Łowmiańskiego (1969), analizującego obecność i znaczenie pojęć „naród”, „lud” i „klasa” w pismach Joachima Lelewela⁴⁹. Praca Tadeusza Sozańskiego (2010, część druga w druku) o znaczeniu przymiotnika „społeczny” u klasyków socjologii w kilku językach europejskich wydaje się zapowiedzią poważnych i systematycznych studiów genezy i rozwoju pojęć w polskiej socjologii.

(Dokończenie w tomie drugim „Roczników Historii Socjologii”)

Literatura

- Abel Theodore. 1966. *Social Science in Poland*. [W:] D.S. Wandycz (ed.). Studies in Polish Civilization. Selected papers presented at the First Congress of the Polish Institute of Arts and Sciences in America, Nov. 25-27. New York: 415-425.
- Armon Witold. 1977. *Polscy badacze Jakutów*. Wrocław.
- Balicka-Kozłowska Helena. 1963/1964. *Badania nad warunkami bytu ludności w latach 1875-1914 w Królestwie Polskim i Galicji*, „Biuletyn IGS”, 1963, 4: 19-46; 1964, 1: 51-62.
- Banaszczyk Tadeusz. 1996. *Durkheim i protagoniści*. Katowice.

⁴⁸ R. Koselleck, *Dzieje pojęć. Studia z pragmatyki języka społeczno-politycznego*, Warszawa 2009, s. 5.

⁴⁹ Ciekawe jest studium językoznawcze Franciszka Peplowskiego pt. *Słownictwo i frazeologia polskiej publicystyki okresu oświecenia i romantyzmu* (1961), w którym m.in. omówiono terminologię społeczną.

- Bardach Juliusz. 2004. *Polska i Polacy w działalności dydaktycznej i politycznej prof. Nikołaja I. Kariejewa*. [W:] W obiektywie nauki i lustrze pamięci (o uczonych, pisarzach i politykach). Warszawa: 30-53.
- Bielecka-Prus Joanna. 2009. *Spoleczne role socjologów w PRL*. „Przegląd Socjologiczny”, 2: 71-103.
- Borowski Karol H. 1983. *Sociology in Poland*. „International Review of Modern Sociology” 1/2: 267-312.
- Bystron Jan S. 1916. *Pojęcie narodu w socjologii polskiej*. „Rok Polski” 4: 33-48.
- . 1917. *Rozwój problemu socjologicznego w nauce polskiej*. „Archiwum Komisji Badań Historii Filozofii” 1/2: 189-260.
- Chałasiński Józef. 1946. *Zasadnicze stanowiska we współczesnej socjologii polskiej*. „Przegląd Socjologiczny” 8: 4-39.
- . 1948. *Trzydzieści lata socjologii polskiej. 1918-1947*. „Przegląd Socjologiczny” 10: 1-54.
- . 1949. *Socjologia polska w latach międzywojennych a prądy społeczne i umysłowe*. „Myśl Współczesna” 1/2: 11-40.
- . 1957. *Drogi i bezdroża socjalizmu w nauce polskiej (1949-1954)*. „Kultura i Społeczeństwo” 1: 7-43.
- . 1959. *Sociology and Social Mythology in Post-War Poland*. [W:] Transaction of the Fourth World Congress of Sociology. Milan and Stresa, 8-15 September 1959. London.
- . 1962. *Socjologia Spencera jako element społecznej samowiedzy inteligencji w Anglii, w Polsce i Ameryce w końcu XIX stulecia*. „Przegląd Socjologiczny” 16/1: 7-30.
- . 1972. *O początkach socjologii w Polsce i jej związkach z socjalizmem w stulecie socjologii polskiej*. „Kultura i Społeczeństwo” 2: 35-56.
- . 1976. *Polscy współtwórcy socjologii (Gumplowicz – Znanięcki – Malinowski)*. [W:] M. A. Krąpiec, P. Taras, J. Turowski (red.). Wkład Polaków do kultury świata. Lublin, s. 193-214.
- Chałubiński Mirosław, Kwilecki Andrzej. 2005. *Socjologia polska do roku 1945*. [W:] Encyklopedia Socjologii. Suplement. Warszawa: 232-238.
- Czekaj Krzysztof. 2007. *Socjologia szkoły chicagowskiej i jej recepcja w Polsce*. Katowice 2007: 355-436.
- Czerwińska Ewa. 1999. „Nurt mediacji”. *Austromarksizm i jego recepcja w Polsce. Studium myśli filozoficznej i społeczno-politycznej*. Poznań.
- Czerwińska-Schupp Ewa. 2007. *Recepcja myśli Ludwika Gumplowicza w Polsce*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 52: 231-249.
- Demby Stefan. 1903. *Spencer w piśmiennictwie polskim*. „Ogniwo” 52: 1239-1241.
- Diaspora polska w procesach globalizacji. Stan i perspektywy badań*. 2006. G. Babiński, H. Chałupczak (red.). Kraków: 63-80.
- Dmitruk Krzysztof. 1990. *Współczesne polskie koncepcje kultury*. Warszawa.

- Donocik Florian. 1978. *Przyrodnicze i społeczne determinanty kultury w polskiej myśli socjologicznej*. Katowice.
- Drewczyńska Karina. 2010. *Od polemiki dziennikarskiej do socjologii żydostwa, czyli o socjologicznej twórczości Żydów polskich*. [W:] P. Łuczeczko (red.). *Historie nieoczywiste. Szkice z dziejów socjologii polskiej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego: 15-36.
- Dziamski Seweryn. 1973. *Zarys polskiej filozoficznej myśli marksistowskiej 1878-1939*. Warszawa.
- . 1977. *Historia myśli marksistowskiej w Polsce*. „Studia Filozoficzne” 6: 55-68.
- . 1978. *Marksizm i jego recepcja w Polsce*. [W:] S. Kaczmarek (red.). *Materiały i studia z dziejów myśli marksistowskiej w Polsce*. Poznań: 21-32.
- . 1979. *Marksizm i jego historia w Polsce*. [W:] J. Legowicz (red.). *Wybrane zagadnienia z historii filozofii polskiej na tle filozoficznej umysłowości europejskiej*. Wrocław: 9-35.
- Fiń Anna. 2008. *Zagadnienie pogranicza w socjologii polskiej*. „Rocznik Przemyski” 5: 83-96.
- Galus Henryk. 1998. *W kręgu recepcji socjologii niemieckiej w Polsce*. [W:] *idem*. *Socjologia a polskie przemiany*. Gdańsk: 133-216.
- Głuszkowski Michał. 2009. *Wpływy rosyjskie w socjologii Ludwika Krzywickiego*. „Przeгляд Socjologiczny” 2: 53-69.
- . 2010. *Wpływy rosyjskie na kształtującą się socjologię polską w latach 1864-1918*. [W:] P. Łuczeczko (red.). *Historie nieoczywiste. Szkice z dziejów socjologii polskiej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego: 227-248.
- Goćkowski Janusz, Maria Łoś, Jerzy Mikułowski-Pomorski. 1981. *Modele socjologii w Polsce*. „Studia Socjologiczne” 1: 49-72.
- . 2003. *Tradycja terapeutyczno-reformatorska w polskiej myśli socjologicznej*. [W:] A. Kojder i K. Z. Sowa. (red.). *Los i wybór. Dziedzictwo i perspektywy społeczeństwa polskiego. Pamiętnik XI Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego. Rzeszów-Tyczyn, 20-23 września 2000 r.* Rzeszów: 147-174
- Grabski Andrzej F. 2002. *Spór o prawa dziejowe. Kontrowersje wokół Henry'ego Thomasa Buckle'a w Polsce w dobie pozytywizmu*. Lublin.
- Frieske Kazimierz W. 2008. *Nauki społeczne w służbie spraw publicznych: polskie tradycje*. [W:] A. Haber i M. Szałaja (red.). *Środowisko i warsztat ewaluacji*. Warszawa: 13-29
- Gumplowicz Ludwik. 1885. *Pierwszy socjolog polski*. „Prawda” 12: 134-35; 13: 146-48; 14: 161-62; 15: 173-74.
- Hałas Elżbieta. 2002. *Tradycja w socjologii*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 3: 335-346.
- Hübner Piotr. 2001. *Damnosa hereditas... Dziedziczne uwarunkowania socjologii w Polsce*. [W:] A. Strzałkowski (red.). *Recepcja w Polsce nowych kierunków i teorii naukowych*. Kraków PAU: 211-35.

- Jadach Anna. 1965. *Niektóre cechy polskiej socjologii jako szkoły*. „Studia Socjologiczno-Polityczne” 18: 23-30.
- Jasiewicz Zbigniew. 2004. *Wschód a polska etnologia i antropologia społeczno-kulturowa. Doświadczenia i perspektywy*. [W:] Z. Jasiewicz (red.). *Wschód w polskich badaniach etnologicznych i antropologicznych*. Problematyka – badacze – znaczenie. Poznań: 9-30.
- Janiak Jan. 1987. *W kręgu polskich socjologicznych interpretacji genezy narodowego socjalizmu z lat 1932–1939*. Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi 932/12: 131–154.
- Jankowska Ewa. 1980. *Problematyka pracy zawodowej kobiet w piśmiennictwie polskim w latach 1958–1976*. [W:] W. Mrozek (red.). *Z teorii i badań nad strukturą i świadomością społeczną*. Katowice: Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego 343: 75–100.
- Jedna nauka, wiele historii. Dzieje subdyscyplin socjologicznych w Polsce*. 2010. P. Łuczczko, D. Wincenty (red.). Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Jędrzejczyk Dobiesław. 1997. *Antropogeografia polska XIX i XX wieku*. Warszawa.
- Jordan Z.A. 1963. *Philosophy and Ideology. The Development of Philosophy and Marxism–Leninism in Poland Since the Second World War*. Dordrecht.
- Karpalski S. 1992. *Sociological and Ethnographic Research on Jewish Community and Culture in Poland*. [W:] A.K. Paluch (ed.). *The Jews in Poland*. Kraków: 343–364.
- Kelles-Krauz Kazimierz. 1901. *Rzut oka na rozwój socjologii w XIX wieku*. [W:] S. Grabski i K. Kelles-Krauz, *Wiek XIX*. Warszawa: 65–104.
- Kilias Jarosław. 2007. *Swoistość socjologii polskiej z perspektywy socjologa*. „Societas/Communitas” 1: Socjologia wiedzy: 189–199.
- . 2008. „Klasyczna socjologia” w lokalnych opowieściach. „Rocznik Lubuski” 34/2: Recepcja światowej socjologii w Polsce: 33–44.
- Kłoskowska Antonina. 1966. *Socjologia w Polsce w drugiej połowie XIX w. Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*. Seria A, 9: 195–221 (Eadem w wersji poszerzonej w: *Historia nauki polskiej*. Wrocław 1987, t. 4, 1863–1918, cz. 3, s. 832–861).
- . 1968. *Rozwój koncepcji kultury w socjologii polskiej*. „Przegląd Socjologiczny” 22/2: 194–216.
- . 1989. *Wojna i socjologia*. „Kultura i Społeczeństwo” 2: 3–17.
- . 1983. *Antropologiczne stanowisko w socjologii polskiej: tradycja i współczesność*. [W:] *Naród. Kultura. Osobowość*. Księga poświęcona Profesorowi Józefowi Chałasińskiemu. Wrocław: 263–273.
- Kochan Jerzy. 1990. *Klasy społeczne. Z historii pojęcia*. Warszawa.
- Kolasa-Nowak Agnieszka. 2010. *Zmiana systemowa w Polsce w interpretacjach socjologicznych*. Lublin.

- Kołodziej Leszek. 1977. *Główne nurty marksizmu. Powstanie – rozwój – upadek*. Paryż. T. 2.
- Korab Kazimierz. 2008. *Depedentyzm w socjologii polskiej. Tezy do dyskusji*. „Rocznik Lubuski”. Recepcja światowej socjologii w Polsce. 34/2: 9–32.
- Kornat Marek. 2003. *Bolszewizm. Totalitaryzm. Rewolucja. Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*. Kraków. T. 1.
- . 2004. *Bolszewizm. Totalitaryzm. Rewolucja. Rosja. Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918–1939)*. Kraków. T. 2.
- Kraśko Nina. 1996. *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce. 1920–1970*. Warszawa.
- Krupiński Franciszek, 1876. *Nasza historiozofia*. „Ateneum” 3: 548–599.
- Krzywicki Ludwik. 1901. *Stulecie socjologii*. „Głos” 4: 56–57; 5: 69–70; 6: 83–84.
- Kuczyński Antoni. 1967. *Wkład Polaków w badania nad ludami Syberii i ich kulturą*. „Lud” 51/2: 503–584.
- . 1901. *Obecny stan socjologii*. „Krytyka” 1: 9–17; 2: 97–103.
- Kurczewska Joanna. 1979. *Naród w socjologii i ideologii polskiej. Analiza porównawcza wybranych koncepcji z przełomu XIX i XX wieku*. Warszawa.
- . 2002. *Naród w socjologii polskiej. Od Józefa Supińskiego do Aleksandra Hertza*. [W:] J. Kurczewska (red.). *Dusza społeczeństwa polskiego. Naród w polskiej myśli socjologicznej*. Wybór tekstów. Warszawa: 5–30.
- . 2006. *Socjologia polska w latach 1944–1989 w służbie społeczeństwa, siebie samej i/lub władzy*. [W:] U. Jakubowska i J. Myśliński. *Humanistyka polska w latach 1945–1990*. Warszawa: 96–126.
- Kwaśniewicz Władysław. 1985. *Polska socjologia wobec zagadnienia praktycznych jej zastosowań*. [W:] *Spółczesność i socjologia. Księga poświęcona Profesorowi Janowi Szczepańskiemu*. Wrocław: 517–535
- . 1993. *Between Universal and Native: the Case of Polish Sociology*. [W:] B. Nedelmann, P. Sztompka (ed.). *Sociology in Europe. In Search of Identity*. Berlin–New York: 165–187.
- . 2001. *Co pozostaje żywe z tradycji polskiej socjologii?* „Ruch, Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 4: 229–249.
- . 2005. *Socjologia polska (1945–1989)*. [W:] *Encyklopedia Socjologii. Suplement*. Warszawa: 238–250.
- Kwilecki Andrzej. 1982. *Z pogranicza problematyki narodowej i międzynarodowej. Studia i szkice*. Warszawa, s. 38–61 [Rozdz. „Ruchy migracyjne ludności w Polsce Ludowej. Stan i potrzeby badań”].
- . 1988. *Tradycje socjologii polskiej*. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2: 237–262.
- . 1988a. *Kontakty polskich uczonych z Międzynarodowym Instytutem Socjologicznym w Paryżu*. „Studia Socjologiczne” 3: 243–269.
- Leoński Jacek. 1979. *Zagadnienie migracji w polskiej myśli socjologicznej (do 1939 roku)*. Poznań.

- Levine Donald N. 1995. *Visions of the Sociological Tradition*. Chicago.
- Lutyński Jan. 1987. *Niektóre uwarunkowania rozwoju socjologii polskiej i ich konsekwencje*. „Studia Socjologiczne” 2: 127-141.
- Łukasiewicz Piotr. 1991. *Socjologia ograniczona*. „Krytyka” 34/35: 47-50.
- Malewski Andrzej. 1961. *Dwa modele socjologii*. „Studia Socjologiczne” 3: 43-44.
- Markiewicz Władysław. 1970. *Socjologia polska (1919-1969)*. „Studia Socjologiczne” 1: 5-38.
- Markiewicz-Lagneau Janina. 1982. *La formation une pense sociologique. La socit polonaise de entre-deux-guerres*. Paris.
- Miodunka Władysław. 1996. *Badania polonijne w Polsce*. [W:] Nauka w Polsce w ocenie komitetów naukowych PAN. Nauki humanistyczne i społeczne. Warszawa T. 4: 3-17.
- Misztal Bronisław, Misztal Barbara. 1984. *The explantory utility of major sociological theories developed in Poland 1970-1980*. „Sociology” 2: 239-252.
- Modzelewski Wojciech. 1977. *Naród i postęp. Problematyka narodowa w ideologii i myśli społecznej pozytywistów warszawskich*. Warszawa.
- Mokrzycki Edmund. 1989. *Polish sociology in the eighties: theoretical orientations, methods, main research trends*. [W:] R. Scharff (ed.). *Sozialwissenschaften in der Volksrepublik Polen*. Erlangen: 91-124.
- . 1990. *Socjologia jako nauka lokalna: przykład polski*. [W:] *idem*, *Socjologia w filozoficznym kontekście*. Warszawa: 13-46.
- Molska Alina. 1972. *Kryzysy – kontynuacje – metamorfozy. Uwagi do dziejów idei pozytywistycznych w socjologii polskiej*. [W:] A. Hochfeldowa i B. Skarga (red.). *Z historii filozofii pozytywistycznej w Polsce. Ciągłość i przemiany*. Wrocław: 251-298.
- Motyka Krzysztof. 1993. *Wpływ Leona Petrażyckiego na polską teorię i socjologię prawa*. Lublin.
- Mucha Janusz. 2004. *Socjologia polska w latach 1990-2000. Badania społeczeństwa po przemocie*. [W:] J. Mucha, M.F. Keen (red.). *Pierwsze lata suwerenności. Socjologia Europy Środkowo-Wschodniej o krajach tego rejonu*. Warszawa: 37-71.
- . 2005. *Socjologia polska po 1989 roku*. [W:] *Encyklopedia Socjologii. Suplement*. Warszawa: 250-262.
- Musielak Michał. 1997. *Nazizm w interpretacjach polskiej myśli politycznej okresu międzywojennego*. Poznań.
- . 1999. „Totalizm” w poglądach Andrzeja Niesiłowskiego, socjologa i publicyisty katolickiego. „Życie i Myśl” 1: 62-70.
- Nosko Jan. 1986. *Publikacje dzieł Karola Marksa w Polsce w latach 1945-1982*. „Acta Universitatis Lodziensis. Politologia” 16: 181-185.
- Nowak Joanna. 2008. *Duchowe piętno społeczeństw. Złożoność i przeobrażenia polskiej refleksji nad narodem w XIX wieku*. Warszawa.

- Nowakowski Stefan. 1979. *Przeszłość i terażniejszość socjologii polskiej*. „Kultura i Społeczeństwo” 1/2: 35-56.
- Obszary społecznego świata. Wokół socjologii Pawła Rybickiego*. 2011. K. Frysztacki, A. Karwińska, M. Smagacz-Poziemska (red.). Kraków.
- Pieńkosz Julita. 2010. *Socjologia polska i socjologia w Polsce. Dwie interpretacje historii socjologii*. [W:] P. Łuczeczko (red.). Historie nieoczywiste. Szkice z dziejów socjologii polskiej. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 103-110.
- Pietrullewicz Bogumiła, 2010, *Udział kobiet w rozwoju socjologii polskiej*. [W:] P. Łuczeczko (red.). Historie nieoczywiste. Szkice z dziejów socjologii polskiej. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego: 37-50.
- Pilat Władysław, Lassota Witold. 1903. *O nowoczesnej socjologii*. Lwów.
- Posner Stanisław. 1901. *Socjologia*. „Prawda” 1: 21-22.
- Praszałowicz Dorota. 2006. *Polskie studia nad procesami migracji: tematy główne i tematy zaniedbane*. [W:] G. Babiński, H. Chałupczak (red.). Diaspora polska w procesach globalizacji. Stan i perspektywy badań. Kraków: 63-80.
- . 2010. *Polacy w Berlinie. Strumienie migracyjne i społeczności imigracyjne. Przegląd badań*. Kraków.
- Prawda Marek. 2002. *Polska myśl zachodnia a socjologia*. [W:] J. Barcz (red.). Prawda a pojednanie. W 80. rocznicę urodzin Władysława Bartoszewskiego. Warszawa: 501-517.
- Puchała Justyna. 2010. *Kontakty polskich adeptów nauk społecznych z ośrodkami akademickimi i instytucjami oświatowymi we Francji w latach 1860-1939*. [W:] P. Łuczeczko (red.). Historie nieoczywiste. Szkice z dziejów socjologii polskiej. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego: 205-217.
- Rosset Edward. 1983. *Malthus w literaturze polskiej*. „Studia Demograficzne” 4: 3-20.
- Rychliński Stanisław. 1931. *Badania monograficzno-opisowe życia robotniczego w Polsce*. „Statystyka Pracy” 3: 198-213.
- Rzepa Teresa. 1995. *Postawy uczonych polskich wobec rzeczywistości politycznej. Analiza autobiografii naukowych*. [W:] A. Sułek i J. Styk (red.). Ludzie i instytucje. Stawianie się ładu społecznego. Pamiętnik IX Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego. T. 2. Lublin: 209-218.
- Sawicki Czesław. 1989. *Przedmiot i metody socjologii – dyskusje w latach 1945-1949 w Polsce*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie. Filozofia i Socjologia” 6: 159-180.
- Sękowski Marek. 1986. *Spencer a pozytywizm warszawski*. Lublin.
- Skarga Barbara. 1983. *Filozoficzne wątki w socjologii pozytywistycznej*. [W:] A. Walicki (red.). Zarys dziejów filozofii polskiej 1815-1918. Warszawa, s. 203-217.
- Sowa Kazimierz Z. 1983. *O jednym z możliwych sposobów interpretacji dziejów socjologii polskiej*. „Studia Socjologiczne” 4: 147-160.

- . 2005. *Uwagi o historycznych związkach i wzajemnych uwarunkowaniach rozwoju polskiej socjologii i ekonomii*. „Zagadnienia Naukoznawstwa” 1: 3-14.
- Sozański Tadeusz. 2010. *O znaczeniu przymiotnika „społeczny” u klasyków myśli socjologicznej i w głównych językach europejskich. Część I: Socjologiczna teoria po zwrocie lingwistycznym*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”. Folia 75 Studia Sociologica 3: 14-50.
- Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*. 1976. H. Kubiak i A. Pilch (red.). Wrocław.
- Strzeszewski Czesław. 1977. *Rozwój katolickiej nauki społecznej*. [W:] M. Rechowicz (red.). Dzieje teologii katolickiej w Polsce. T. III. Cz. 2, Lublin: 215-264.
- Sulek Antoni. 1996. *Paul Lazarsfeld i socjologia polska. Dzieje kontaktu, percepcji i impaktu*. [W:] K. Gorlach i Z. Seruga (red.). Oblicza społeczeństwa. Kraków, s. 37-54.
- . 2011. „Do Ameryki!” *Polscy socjologowie w Stanach Zjednoczonych po 1956 roku i rozwój socjologii empirycznej w Polsce*. [W:] *idem*, Obrazy z życia socjologii w Polsce. Warszawa, Oficyna Naukowa: 96-141.
- . 2011a. *Le suicide w Polsce. Studium wędrówki i recepcji klasyki socjologicznej*. [W:] *idem*, Obrazy z życia socjologii w Polsce. Warszawa: Oficyna Naukowa: 15-54.
- Sulek Róża. 2006. *Stanisław Ossowski we Lwowie 1939-1941: pod presją historii i ocen*. „Kultura i Społeczeństwo” 3: 79-112.
- Surman Jan. 2010. *Ludwik Gumpłowicz i konteksty jego recepcji*. [W:] J. Surman i G. Mozeli (red.). Dwa życia Ludwika Gumpłowicza. Warszawa: 443-455.
- Symmons-Symonolewicz Konstanty. 1943. *The Studies in Nationality and Nationalism in Poland Between the Two Wars 1918-1939. A Bibliographical Survey*. „Bulletin of the Polish Institute of Arts and Sciences in America” 2: 57-125.
- Szacki Jerzy. 1989. *Sprawa początku socjologii polskiej: dwa pozytywizmy*. „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 34: 271-285.
- . 1993. *Sociology at the Turning-Points of Polish History*. „Polish Sociological Review” 3: 167-175.
- . 1995. *Wstęp: krótka historia socjologii polskiej*. [W:] *idem* (red.). Sto lat socjologii polskiej. Od Supińskiego do Szczepańskiego. Warszawa: 11-119.
- . 1995a. *Wolność i demokracja a tradycje socjologii polskiej*. [W:] A. Sulek i J. Styk (red.). Ludzie i instytucje. Stawianie się ładu społecznego. Pamiętnik IX Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego. T. 2. Lublin: 199-208.
- . 1997. *W służbie społeczeństwa czy władzy? Socjologia polska w latach 1944-1989*. [W:] S. Kozyr-Kowalski, A. Przystalski i J. Włodarek (red.). Krytyka rozumu socjologicznego. Praca zbiorowa wydana z okazji 100-lecia urodzin Tadeusza Szczurkiewicza. Poznań: 464-488.
- . 2003. *Tożsamość narodowa nauk społecznych: przypadek socjologii polskiej*. [W:] A. Kojder i K. Z. Sowa. Los i wybór. Dziedzictwo i perspektywy społeczeństwa polskiego. Pamiętnik XI Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego. Rzeszów-Tyczyn, 20-23 września 2000 r. Rzeszów: 117-122.

- Szmatka Jacek. 1991. *Polish Sociology*. [W:] Encyclopedia of Sociology. t. 3. New York, Toronto: 1471-1477.
- Sztompka Piotr. 1984. *The Polish Sociological Tradition*. [W:] *idem* (ed.). Masters of Polish Sociology. Kraków: 7-24.
- . 1988. *Historyzm w tradycji socjologii polskiej*. „Studia Socjologiczne” 2: 5-19.
- Tarkowska Elżbieta. 2006. *Socjologia poznania szkoły durkheimowskiej*. [W:] P. Bytniewski, M. Chałubiński (red.), Teoretyczne podstawy socjologii wiedzy. T. 1: 119-135.
- Walicki Andrzej. 1980. *O pewnych osobliwościach polskiej myśli marksistowskiej przed 1918 r.* „Studia Filozoficzne” 4: 3-24.
- . 1983. *Myśl marksistowska*. [W:] A. Walicki (red.). Zarys dziejów filozofii polskiej 1815-1918. Warszawa: 409-454.
- . 1983a. *Polska, Rosja, marksizm. Studia z dziejów marksizmu i jego recepcji*. Warszawa.
- Wiatr Jerzy J. 1974. *Past and Present in Polish Sociology*. Wrocław.
- Wąsowicz Marek. 1989. *Nurt socjologiczny w polskiej myśli prawnokarnej*. Warszawa.
- Winclawski Włodzimierz (1999-2008): *Wyimki z kalendarza socjologii polskiej*. „Przeegląd Socjologiczny”, t. 48/1: 165-188, t. 49/1: 229-72, t. 50/2: 187-236, t. 51/1: 191-234, t. 52/2: 203-258, t. 53/1: 217-268, t. 54/1-2: 319-377, t. 55/2: 189-247, t. 56/1: 273-320, t. 57/2: 187-244.
- . 1994. *Druga Konferencja Socjologów (3-4 IV 1949 roku w Łodzi). Przyczynek do sytuacji nauki polskiej w okresie stalinowskim*. „Kultura i Społeczeństwo” 1: 75-93.
- . 1999. *Socjologia katolicka w Polsce. Powstanie, rozwój, dokonania (1860-1918)*. [W:] E. Hałas (red.). Pomiedzy etyką a polityką. 80 lat socjologii w KUL (1918-1988). Lublin: 45-98.
- . 2000. *Socjologia polska w okresie stalinowskim*. [W:] R. Sudziński (red.). Oblicza polskiego stalinizmu. Włocławek: 57-87.
- . 2008. *Leplayowskie inspiracje w socjologii polskiej*. „Rocznik Lubuski” 34/2: 87-109.
- . 2009. *Dzieje socjologii polskiej (1860-1939) w świetle bibliometrii. (Próba weryfikacji metody)*. „Przeegląd Socjologiczny” 58/2: 33-52.
- . 2009a. *Socjologia polska: jej miejsce w nauce światowej*. [W:] I. Stasiewicz-Jasiukowa (red.). Wkład osiągnięć polskiej nauki i techniki do dziedzictwa światowego. Kraków: 279-303.
- Zahorski Bogdan. 1914. *Przyczynek do historii socjologii w Polsce*. „Sprawozdania Akademii Umiejętności”. T. XIX: 9-12.
- Zimand Roman. 1967. *Uwagi o teorii narodu na marginesie analizy nacjonalistycznej teorii narodu*. „Studia Filozoficzne” 4: 3-39.
- Ziółkowski Janusz. 1987. *Przemówienie inauguracyjne Przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego*. [W:] E. Wnuk-Lipiński (red.). Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny. Warszawa: 12-26.
- . 1987a. *Uniwersalizm i regionalizm w socjologii*. „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 1: 301-312.

Polish Sociology Historiographic Achievements

Włodzimierz Winclawski

Abstract

Although history of sociology is not very popular among Polish sociologists, a remarkable number of thematic works are published. However, they include mainly works written to order by amateurs to commemorate some anniversaries, jubilees (of people and institutions) or to honour the late scholars. And the works that focus on the heart of the matter are in the minority. Moreover, in these sparse synthetic studies of history of Polish sociology the problems of sociological thought prevail. And even though the issue of sociology institutionalization receives a relatively broad cover, works on the development of empirical sociology, on the history of the sociologist profession, or the question of the influence of sociology on society etc. are in fact missing. Relatively much attention is paid to particular sociological theories (mostly Marxism and positivism), whereas history of research projects is investigated to an unequal extent. In addition, studies of historical approach to theoretical and methodological issues, that concentrate on the history of Polish sociology, reception of foreign achievements as well as the development and relations of sociology with other sciences are almost in their germ state.

Key words: Polish sociology, professionalism, historiography, subject matter.